

Edebî Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

ISSN: 2602-4616

Cilt II, Sayı II, Ekim 2018

YÜKLENME TARİHİ: 25.08.2018 KABUL TARİHİ: 16.10.2018 YAYIN TARİHİ: 30.10.2018

M. Halil SAĞLAM

Dr. Öğr. Üyesi Siirt Üniversitesi Eğitim

Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe

Eğitimi Bölümü

mhalil.saglam@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7557-7021

**KUYUCAKLI YUSUF
ROMANINDA DİN DUYGUSU VE
DİN DİLİNE AİT SEMBOLLER**

SENSE OF RELIGION AND
SYMBOLS OF RELIGION
LANGUAGE IN THE NOVEL OF
KUYUCAKLI YUSUF

ÖZ

Din dili, toplumların din ve inanç sistemleriyle ilgili bir olgunun karşılığıdır. Bu olgu, belli bir inanç sistemine, felsefi öğretilere ve mistik kabullere bağlı olarak ortaya çıkar ve zamanla gelişir. Özellikle sosyoloji, tarih ve edebiyat gibi sosyal bilim dallarında din diline ait çok sayıda sembol bulunmaktadır. Sosyoloji, toplumların kültürel özelliklerini yansıtmak; tarih bilimi, tarihe ait olayları objektif ölçülerle aktarmak; edebiyat bilimi de anlatıların reel ve retorik yönünü güçlendirmek için din dilinden yararlanmaktadır. Din dili, özellikle retorik üzerine kurgulanmış edebiyat biliminde çok daha nitelikli ve hacimlidir. Din dili bağlamında analiz edilen metinler, ait oldukları toplumların ve bireylerin sosyal, kültürel ve dini yaşantısını yansıtır. Estetik ve realist yönü din diliyle zenginleştirilmiş bir edebî anlatı, sosyoloji, tarih ve psikoloji gibi bilim dallarına önemli katkı sağlayabilmektedir. Edebî türler arasında özellikle romanların sosyal bilimlere sağladığı katkı çok daha fazladır. Sokağa tutulan bir ayna olan romanlarda, toplumların din ve inanç algısını, örf ve ananelerini okumak mümkündür. Türk edebiyatında vaka zamanının ve kaleme alındıkları dönemin kültürel özelliklerini yansıtan çok sayıda roman bulunmaktadır. Din diline ait unsurlar, özellikle realist yönü güçlü olan bu romanlarda çok daha fazla yer tutmaktadır. Çünkü din, Türk toplumunun bir realitesidir. Türk edebiyatının en başarılı realist romanları arasında bulunan Kuyucaklı Yusuf romanı, din dili bağlamında analiz edilebilecek niteliklere sahiptir. Roman, Türk toplumunun dine dayalı sosyal ve kültürel yaşantısını yansıtmaktadır. Romandaki Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik dinlerine ait semboller, Türk toplumunun farklı milletlerle olan sosyal ve kültürel ilişkilerini

ABSTRACT

Religion is a phenomenon of religion and belief systems of society. This phenomenon occurs in relation to a certain belief system, philosophical teachings and mystical assumptions, and develops over time. Particularly in social sciences such as sociology, history and literature, there are many symbols belonging to the religion. Sociology uses the language of religion to reflect the cultural characteristics of societies. History knowledge, uses religious language to convey historical events through objective measures. Literary cognition also uses the language of religion to strengthen the rhetorical and rhetorical direction of texts. The language of religion is much more qualified and voluminous in literature, especially on rhetoric. The text analyzed in the context of religion successfully reflects the social, cultural and religious experience of the societies and individuals to which they belong. Aesthetic and realistic aspect of a literary text enriched by the language of religion can contribute to the branches of science such as sociology, history and psychology. Among the literary genres, especially the contribution of novels to social sciences is much more. It is possible to read the religion and beliefs perception, customs and pamphlets of the societies in novels which are a mirror of the street. There are many novels in Turkish literature that reflect the time of the events and the cultural characteristics of the period they wrote. The elements of the language of religion take up much more space especially in these novels that have a strong realistic direction. Because religion is a reality of Turkish society. Kuyucaklı Yusuf novel, one of the most successful realist novels of Turkish literature, has qualities that can be analyzed in the context

yansıtmaktadır. Romanın realist yanını güçlendiren bu semboller, romanda hacimli yer tutmaktadır. Roman, aynı zamanda Marksist yazar Sabahattin Ali'nin savruk din duygusunu yansıtmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Kuyucaklı Yusuf romanı özelinde anlatılarda kullanılan din dilinin sosyal, kültürel ve psikolojik yönlerini ortaya çıkarmaktır. Çalışmada evren-örneklem modeli, doküman incelemesi ve nitel betimleme metodu uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler. Kuyucaklı Yusuf Romanı, Din Dili, Dinî Semboller

of religious language. The novel reflects the social and cultural experience of Turkish society based on religion. The symbols of Islam, Christianity and Judaism in the novel reflect the social and cultural relations of Turkish society with different nations. These symbols, which reinforce the realist side of the novel, are voluminous in the novel. The novel also reflects the hesitant religion of Marxist writer Sabahattin Ali. The main purpose of the study is to reveal the social, cultural and psychological aspects of the language of religion used in the specifics of Kuyucaklı Yusuf novel. In this study, population sampling model, document review and qualitative description method were applied

Keywords: The Novel of Kuyucaklı Yusuf, Religious Language, Symbols of Religion

Giriş

Din, etimolojik anlamıyla bir şeye hükmetmek, sahip olmak, boyun eğmek; bir kimse karşısında borçlu ve zelil olmak; şeriat, galebe, kahır, hesap, verâ, melik ve mülk gibi anlamlara gelir. Filologlar din kelimesini kök ve anlam olarak üç kaynaktan göstermektedirler: “1) Arami-İbrani bir kökten Arapçaya geçmiş olan hüküm. 2) Saf Arapça’da örf-âdet anlamına gelir.3) Eski Farsçada (Pehlevi) Avesta’da din karşılığında kullanılan daena veya Orta İran’daki ‘den’ kelimesinden alınmıştır. Bu ikincisini hiç ihtimal vermeyip Farsça ‘daena’ kelimesinden alınarak ‘dane, yedinu, dinun-diyantun’ tarzında teşkil olunan bu kelimenin İslâm’dan önce Arapçada kullanıldığını, örf-âdet anlamının böylece ortaya çıktığını ileri sürenler olmuştur. Dolayısıyla din kelimesinin etimolojisi kesin bir şekilde belli değildir. Yabancı kök ve anlamların zamanla bu kelimenin yapısında bir araya gelmiş olması (aynı şekilde birden fazla kökün bulunması) mümkündür” (Tümer, 1987: 214-215). İngilizcede religion kelimesiyle karşılanan din kelimesi, bir görevi üstlenmek, bir konuyu tekrar tekrar okumak, incelemek, insanı inandığı tanrıya bağlamak anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak Batı literatüründe din kelimesi, korku, bilinmezlik, sır ve gizemlilik gibi metafizik konuları, kavramları ve olguları da içermektedir. Kendi dinlerinden başka hiçbir dine itibar etmeyen Yahudiler ise din kelimesini, yasa, şerait ve kural olarak tanımlarlar (Güven, 2012:940). Farklı teolojilere göre yapılan tanımlamalardan anlaşılacağı üzere dinin iki temel yönü vardır. Bunlardan birincisi güçsüz ve aciz olma, boyun eğme, yol tutma, sığınma, âdet etme, inanma, teslimiyet gibi insana bakan yön; ikincisi ise güçlü ve kudretli olma, hüküm verme, cezalandırma ve mükâfatlandırma gibi Allah’a bakan etken yöndür. Din olgusu işte bu iki yön arasındaki ilişkiyi belirleyen, düzenleyen ve disipline eden kanunlar sistemidir. Bu kanun sistemi insan ve yaratıcı arasındaki münasebetinin muhtevasını ve düzeyini belirlemekle birlikte bireylerin birbirleri arasındaki sosyal münasebetleri de disiplin altına alır.

Akıl, kalp ve ruh gibi manevi yönü olan insanoğlunun din duygusu ve inanma algısı fitratı gereğidir. Çünkü insanoğlunun başta akıl ve düşünce olmak üzere hiçbir melekesi ontolojik kaygılarını; kozmik dünyaya ait olağanüstü olayları; ölüm ve ruh gibi metafizik olguları anlayacak ve anlamlandırarak niteliğe sahip değildir. Ancak

vicdan melekesinden tezahür eden din duygusu sayesinde ontolojik kaygılarını ve metafizik meraklarını giderebilmektedir. Hukukçu ve siyaset bilimcisi Ali Fuat Başgil de din duygusunun insanın düşünen ve hisseden bir varlık olmasından kaynaklandığını söylemektedir (Başgil, 1979:75). Başgil'in tespitleri, din ve inancın insanlık tarihiyle var olduğunu göstermektedir.

Dinin başlangıcına ait en eski arkeolojik ve antropolojik bulgular günümüzden yaklaşık yüz bin yıl öncesine yani Orta Yontma Taş Çağı'na dayanmaktadır (Şahin, 2016:457). İnanç sembolleriyle gömülen ölümler, dönemin ölüm ötesi inancını yansıtmaktadır. Dünya üzerindeki tüm toplumların ölümden sonraki hayata ilişkin birtakım inanışları vardır. Ölüm ötesi bir hayatın varlığına inanan toplumlar, bu inançlarını ölüye dua etme, ölü için cenaze merasimi düzenleme, mezarlık yapma ve ölü'nün mezarını ziyaret etme gibi birtakım semboller ve ritüellerle gösterirler (Kottak, 2002:466).

Arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular, sadece ölüm inancıyla sınırlı değildir. En eski çağlara ait heykel, tablet ve resim gibi objelerde toplumun din ve inanç algısını yansıtan farklı sembollerle karşılaşmaktadır. Antropoloji alanında elde edilen bulgular dinin insanlık tarihiyle birlikte var olduğunu göstermektedir. Bergson'un ifadesiyle dünya tarihinde ilimsiz, sanatsız, felsefesiz toplumlar bulunmuştur. Fakat dinsiz bir topluma rastlanmamıştır (Bergson, 1962:127). Din, insanlık tarihiyle başlar ve insanlık var oldukça sosyal ve kültürel hayatın bir parçası olarak devam eder.

Din kavramıyla ilişkili olan inanç ise yalın anlamı itibarıyla düşünce yoluyla belirleme, anlamlandırma ve yorumlama demektir. Sözcük, terim anlamıyla “*bir şeylerden emin olmayı ve ona güven duymayı içermektedir*” (Temren, 1998: 302). Farklı bir bakış açısıyla “*inanç, bir kimsenin günlük yaşamını, davranışlarını etkileyen, başkalarından öğrenme yoluyla kazanılan düşünce varlığıdır. Onun edinilmesinde kişinin deneme yoluna sapması, geçerliğini kendi yaşamında geçen bir olayla tanınması gerekli değildir*” (Eyüpoğlu, 1987: 36). Din ve inanç kavramları farklı anlamların karşılığı olmalarına rağmen anlatılarda iç içe ve bazen birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Her iki kavramla ilgili olarak kullanılan sözcükler ve semboller din dili başlığı altında kategorize edilmektedir.

Din Dili, Sembol ve Din Duygusu

Din dili, belli bir inanç sistemi, kabul ve felsefeye bağlı kalarak hal ve hareket biçimlerinin anlaşılabilir ve hissedilebilir bir dil disiplini içerisinde ifade edilmesidir. Bu özel dil, herhangi bir dine mensup insanların anlamlı gördükleri olgu ve olayları açıklamak ve yorumlanmak için kullandıkları özel nitelikli bir aktarım aracıdır. Yorumlama ve anlamlandırma işlevi, elbette sadece sözcüklerle olmaz. Din mensupları, yorumlamak istedikleri her türlü inanç algısını farklı türde tepkilerle, ayin ve ibadetlerle veya başka davranış şekilleriyle de anlamlandırabilirler. Ama sözlü yorum ve anlatım şekli, özellikle İslâm gibi gelişmiş ve evrensel bir din söz konusu olduğunda daha önemlidir (Koç, 1998:271). İslâm teolojisi açısından din dilini: “*Tanrı hakkında tevhide dayalı varsayımsal konuşmak, metafizik konular hakkında kıyaslamaya dayalı benzerlikler kurmak ve son olarak duyulur âleme ilişkin unsurlarda bilimselliğe dayalı dilbilim ile aynılık esasına göre hareket etmek şeklinde özetlemek mümkündür*” (Çağlayan, 2014). Din dilinin en karakteristik özelliği gayb, ahiret, dünya, ibadet ve ahlâkla ilgili kavram ve terimlere, gerçek

anlamlarının yanında mecazî anlamlar da yüklemesidir. “*Din dilinde yapısı gereği, muhkem ifadeler yanında teşbihî, tenzihî, temsili ve sembolik anlatım tarzına da başvurulmuştur. Bu metinleri okuyan ve dinleyenlerin, ondan yararlanma derecesi bireysel, toplumsal durumuna ve din diline aşinalığına göre değişiklik arz eder*” (Görmez, akt. Kazan 2005: 20). Daha genel bir ifadeyle farklı bir medeniyete mensup toplumlar arasında kullanan ortak dinî göstergeler aynı göndergeyi karşılamayabilir. Geçmişte olduğu gibi bugün de Allah/Tanrı, şeytan, melek, cennet, cehennem, şehitlik, Meryem, Mesih, peygamber, Kudüs gibi inanç göstergeleri İslâmiyet’in, Hristiyanlığın ve Yahudiliğin tâbileri tarafından farklı şekillerde yorumlanabilmektedir.

Din dili, kültür ve pratik dilimizde hacimli yer tutmaktadır. İslâm teolojisine göre selamlaşma anlarında kullanılan “selamünaleyküm, aleyküm selam” ifadeleri; sözleri inandırıcı kılmak için edilen “vallahî ve billahî” gibi yeminler; vedalaşma anında “hakkınızı helal edin, Allah’a emanet olun” gibi cümleler; kız isteme merasimlerinde söze “Allah’ın izni, Peygamber’in kavli” gibi kutsal cümlelerle başlanması; görülen bir iyilik karşılığında “Allah razı olsun, Allah kabul etsin” gibi dualar; bir haksızlık karşısında “lanet olsun, kahretsin, Allah belasını versin” gibi beddua kalıbındaki söz öbekleri, bütünüyle din ve inanç duygusundan kaynaklanır.

Din dilinin en belirgin özelliği, zengin bir gösterge niteliğine sahip olmasıdır. Gösterge kavramı göstergebilimde sembol kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Sembol: “*Bir düşünce, fikir ya da nesnenin yerini tutan, bir kavramı veya bir düşünceyi belirten gözle görülür ve anlamı bilinir işaret demektir. Bir anlam, nitelik, soyutlama ya da nesneyi göstermek, ifade etmek için kullanılan sözcük, işaret ya da mimik olarak sembol, kendisine ortak bir sözleşme, anlaşma, uzlaşma ya da gelenek aracılığıyla belli bir anlam aktarılan uzlaşımın işareti, belirli bir nesne, süreç veya işlemi ima etmeye yarayan şeyi tanımlar*” (Cevzici, 2000: 840). Din dilinde semboller, soyut kavramları, ilahî mesajları ve dinî eylemleri de içine alacak kadar geniş bir anlamı karşılamaktadır. Bütün teolojilerde niteliği ve içeriği farklı olmakla birlikte çok sayıda sembolik ifade ve obje bulunmaktadır. Sosyolog Şerif Mardin, bu yönüyle dinin semboller kümesi olduğunu söylemektedir (Mardin, 1993: 65). Aynı şekilde antropolog Geertz de dini her şeyden önce bir semboller sistemi olarak görmektedir. “*Ritüeller, mitler ve sanat eserleri de dâhil olmak üzere bu semboller, her bir din için vazgeçilmez olan dünya görüşünü ve ethosu sentezlemekte ve özetlemektedir. Bundan dolayı da semboller, dünya görüşü ve ethosun birlikte sağladığı anlamı içeren ve toplum üyeleri tarafından paylaşılan nesnel varlıklar olarak işlev görmektedir*” (Geertz aktaran Hasanov: 2014). Semboller, sosyal hayatta olduğu kadar bireysel hayatta da işlevsel özelliklere sahiptir. Bireysel tecrübeler, semboller diliyle harekete geçer ve bir fiile dönüşür. Bir sembolü canlı tutmak ve içerdiği anlama göre doğru şekilde deşifre etmek, kendini ruha açmak ve sonuçta evrensel olana giriş demektir (Aydın, 2003: 120). Birey, din ve inanç algısından kaynaklanan semboller sayesinde metafizik kavramları zihninde tasavvur etme imkânı bulur. Buna göre diyebiliriz ki: “*Sembol, nesnellik aracılığıyla kökleri aramızda olan soyut-manevî hakikât basamaklarına ve muhtevaların eşiklerine yaklaşma imkânını bize sağlar. Yani hakikâtleri yakalamamızda bize bir merdiven basamağı görevi yapar. Bir bakıma insanın düşünce ve inanma olayının önüne farklı, aynı zamanda sezgi yönü güçlü olan alternatifler sunan semboller, bu özellikleri ile insanların önüne şeffaf bir dünya*

getirirler” (Atasagun, 1996: 12). Semboller, pratik dilde canlı ve fonksiyonel kaldıkları sürece içerdikleri anlamlarla örtüşürler. Dönemsel dil politikalarıyla ses ve anlam değişimine uğrayan semboller, zamanla anlam kaymalarına uğrayarak metafizik gönderge işlevlerinden uzaklaşabilirler. Sembollerin kültür dilinde kullanım amacı pratik dilde olduğu gibi sadece duygu ve düşünce aktarımı için değildir. Dinî sembollerle zenginleştirilmiş bir dil, edebî anlatılar için estetik değer taşımaktadır. Şair ve yazar, muhayyilesini ve fikriyatını göstergeye dönüştürmek için din dilinden yeri geldikçe yararlanır. Din diline ait unsurlarla zenginleştirilmiş bir edebî anlatının yerli yönü güçlenir. Edebiyat bir dil sanatı olduğuna göre şair ve yazar eserini var ederken, bildiği ve büyük ölçüde mensubu bulunduğu milletin, yüzyıllar içinde geliştirip zenginleştirdiği sosyal, kültürel ve millî müessese olan diline müracaat etmek mecburiyetindedir (Çetişli, 2011: 135). Bu yerli ve millî dilin içinde de din ve inanca ait birçok söz kalıbı ve sembol bulunmaktadır.

Edebî eserlerin realist yönü ve estetik değeri din diline ait unsurlar ve sembollerle güçlenir. Türk edebiyatında estetik değeri başta İslâmiyet olmak üzerinde farklı din ve inanç unsurlarına göre şekillenmiş ve güçlenmiş çok sayıda anlatı bulunmaktadır. Divan şairi Fuzuli'nin peygamber aşkıyla kaleme aldığı *Su Kasidesi*, Tanzimat şairi Şinasi'nin Allah'ın varlığını akıl yoluyla sorguladığı *Münacatı*, Servet-i Fünûn yazarı Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Yıl* hatıra kitabı, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın Marksist yazarı Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* romanı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* denemesi birbirlerinden farklı türde eserler olmakla birlikte din dili ve din duygusu bağlamında analiz edildiğinde söz konusu anlatılarda çok sayıda din diline ait unsur tespit edilebilmektedir. Elde edilen bulgular aynı gösterge niteliğine sahip olmakla birlikte gönderme nitelikleri birbirlerinden farklıdır. Anlatıların din dili, dönemin kültür politikasına ve anlatıcının din duygusuna göre değişebilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde kaleme alınan *Su Kasidesi*'yle dağılma ve parçalanma döneminde kaleme alınan *Münacat*, din dili bağlamında karşılaştırıldığında şairlerin her iki anlatıda da din dilini kullandıkları fakat anlatıcıların din duygularının farklılaştığı görülür. Fuzuli, peygamber aşkıyla kaleme aldığı lirik şiirinde dine karşı teslimiyetçi ve samimidir. Anlatısında din dilini retorik amaçlı kullanır. Peygambere ulaşma arzusuyla kullandığı özgün metaforların estetik değeri bulunmaktadır. Pozitivizmin tesiriyle inanç bunalımı yaşayan Şinasi de *Münacat*'ında çok sayıda din diline ait unsur kullanır. Din dilinin pozitivist düşünceleri aktarmak için kullanıldığı anlatıda *Su Kasidesi*'nde olduğu gibi özgün metaforlar bulunmaktadır. Fakat pozitivist fikir akımlarından etkilenen şairin din duygusu savruk ve tereddütlüdür.

Din dilin edebî anlatılarda niceliği ve niteliği dönemin siyasî ve kültürel politikasına, şair ve yazarın din duygusuna göre şekillenmektedir. Anlatıdaki din dilinin niteliği ve niceliği kaleme alındığı dönemin ve vaka zamanının sosyo-kültürel yapısını ve yazarın dini algısını yansıtmaktadır.

Yazılı ve sözlü edebiyatta din diline ait unsurlar, siyasî otoritenin uyguladığı kültür politikalarına göre değişmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanmaya başlanan laik kültür politikası doğal olarak edebî anlatıların din dilini etkiler. Yeni ideoloji, mümkün oldukça siyasal söylemlerinde, ders kitaplarında ve kültürel etkinliklerde din diline ait sembollerden uzak durmaya çalışır. Dolayısıyla yazar ve şairlerin anlatıları da resmî ideolojinin dil politikasına göre şekillenir. Fakat din dilinin Türk edebiyatından bütünüyle tasfiye edilmesi mümkün olmamıştır. Marksist

ve sosyalist yazarların anlatılarında bile din diline ait unsurlar tespit edilebilmektedir. Marksist yazar Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf romanı bu bağlamda değerlendirilebilecek bir örnektir. Romanda anlatma zamanı yeni ideolojinin dil politikasını uyguladığı 1937 yılıdır. Bununla birlikte Marksist ideolojiyi benimseyen anlatıcının din diline bakış açısı olumsuzdur. Fakat anlatısının inandırıcılık yönünü güçlendirmek için din dilini doğal olarak kullanır.

Kuyucaklı Yusuf Üzerine

Fethi Naci, *Yüzyılın 100 Türk Romanı* eserinde “*Kuyucaklı Yusuf, kişilerin canlılığıyla, ayrıntıları kullanmadaki ustalığıyla, olay örgüsündeki mükemmellekle, mahalli renkleri vermedeki üstün başarısıyla, sosyal gerçeklikle insani gerçekliği tam bir uyum içinde, dengeli olarak yansıtmasıyla eskimeyecek, tazeliğini sürdüreceği bir roman.*” ifadelerini kullanır (Naci, 2012:237). Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf*'ta Tanzimat'tan kendi dönemine kadar Türk romanında sıklıkla ele alınan yanlış Batılılaşma sorunu dışında farklı bir konuyu ele alır. Romanın konusu sosyal adaletsizlik ve sınıf çatışmaları üzerine kurgulanmıştır. Moran'ın değerlendirmesine göre Sabahattin Ali Türk romanında Batılılaşma sorunu dışında farklı bir sosyal soruna değinen ilk kişidir. “*Ayrıca romana Anadolu'yu da bu sorunsalla birlikte getirmiş olması Kuyucaklı Yusuf'u başka bir yönde öncü yapar*” (Moran, 2012:21). Anlatıda kullanılan din dili, romanın realist yönü güçlendirmiştir. Romanda olaylar, II. Meşrutiyet'in ilânından kısa bir süre önce (1903) başlar; Balkan Savaşı ve seferberlik döneminde sona erer (1914). Realist roman, köyün saf ve tabii ikliminden kopup şehre gelen ve şehrin yapmacık, iğreti hayatı ile mücadele eden bir insanın içine düştüğü trajikomik durumunu hikâye eder (Korkmaz, 1991:228). Roman hem kaleme alındığı dönemin kültür politikasını hem de vaka devrinin sosyo-kültürel yapısını yansıtmaktadır.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dilin varlığını, estetik gücünü, beslenme kaynaklarını ve sınırlarını ait olduğu milletin kültürü belirler. Dolayısıyla dil, kültürün taşıyıcısı ve aynasıdır. Din ve inanç, kültürün asli unsurları olduklarına göre ana malzemesi dil olan edebiyatta toplumun soyo-psişik yönünü okumak mümkündür. Dinî yönü en zayıf veya hiç olmayan anlatılarda bile toplumun ve anlatıcının din algısını ve inanç yönünü gösteren birtakım bulgulara ulaşmak mümkündür.

Türk edebiyatında anlatının din dilini ve anlatıcının din duygusunu analiz eden çalışmalar oldukça sınırlıdır. Din dili ve din duygusu bağlamında analiz edilen eserlerde dönemin veya vaka zamanının sosyal, siyasal ve kültürel yönünü yansıtan önemli bulgulara ulaşılabilir. Anlatılardaki din dili, yazarın psikanalitik yönü hakkında birtakım bilgiler sağlayabilmektedir. Bu araştırma, din dilinin anlatılarda kullanım amacını, estetik değerini ve psikanalitik yönünü ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Araştırma, edebî eserlerin din dili bağlamında analiz metodunu örneklemesi bakımından önemlidir.

2. Araştırmanın Metodu

Araştırmanın metodu niteldir. Araştırmada evren örneklem modeli uygulanmıştır. Araştırmada doküman inceleme tekniğiyle elde edilen bilgiler araştırmanın *Giriş* bölümünde değerlendirilmiştir. *Dil, din, inanç, din dili, din duygusu* ve *sembol* hakkında teorik bilgilerin verildiği bu bölümün sonunda

Kuyucaklı Yusuf romanının önemine değinilmiştir. Romanda din diline ait unsurlar çalışmanın *Bulgular* bölümünde kategorize edilmiştir. İslâmiyet, Hristiyanlık, Yahudilik ve Budizm inançlarına ait bulgular çalışmanın *Sonuç* bölümünde değerlendirilmiştir.

3. Araştırmanın Sınırlılığı

İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı dâhil olmak üzere Türk edebiyatında din dilinin bir aktarım aracı olarak kullanıldığı çok sayıda anlatı bulunmaktadır. Edebî anlatıların aynı zamanda kurmaca kahramanlarının ve yazar anlatıcıların din duygusunu yansıtan özelliği de bulunmaktadır. Bu geniş evren (Türk Edebiyatı) içerisinde *Kuyucaklı Yusuf* romanı örneklem olma özelliğine sahiptir. Çalışma *Kuyucaklı Yusuf* romanında kullanılan din dili ve yazar-anlatıcının din duygusuyla sınırlıdır.

4. Bulgular

Kuyucaklı Yusuf romanında vaka örgüsü, Edremit ve çevresinde geçmektedir. Romanda kullanılan cami, ezan, namaz, başörtüsü, Kadirilik, Alevilik gibi semboller roman kahramanlarının İslâm teolojisine inandıklarını göstermektedir. Romanda kullanılan din dili, İslâm teolojisiyle sınırlı değildir. Anlatıda Müslüman kahramanların bakış açılarıyla farklı din ve inanç sistemlerine de atıf yapılmıştır. Romanda din diline ait tespit edilen unsurlar şunlardır: A) İslâmiyetle İlgili Din Dili: Allah'a iman, dua ve beddua, peygamberlere iman (Hz. Muhammed [s.a.v.]), kitaplara iman (Kur'an-ı Kerim), kaza ve kadere iman, namaz, oruç ve hac ibadeti, nikâh, günah, kutsal mekânlar (Kurşunlu Camisi, Bayramyeri Camisi), tekke, Kadirilik, kutsal günler (perşembe akşamları), dinî şahsiyetler (Sarı Hafız), dinî bayramlar (Ramazan Bayramı), giyim-kuşam (başörtüsü), Alevilik, halk inanışları (muska), yemin, ezan, vaaz, sala. B) Hristiyanlık ve Yahudilikle İlgili Din Dili: Hz. İsa, Hz. Musa, Arz-ı Mev'ud. C) Budizmle İlgili Din Dili: Buda

Çalışmanın bu bölümünde din diline ait bulgular değerlendirilecektir.

4.1. İslamiyet'le İlgili Din Dili

4.1.1. Allah İnancıyla ilgili Din Dili

Kuyucaklı Yusuf romanında kahramanların dinî yanları zayıf olmakla birlikte din dilini günlük hayatta algıladıkları şekliyle kullanırlar. Yusuf, anne ve babasının şehir eşkıyaları tarafından katledilmesinden sonra geldiği şehirde kendini bir anda yalana, iftiraya ve zorbalığa dayalı yeni bir hayatın içerisinde bulur. Babalığı Kaymakam Salahattin Bey'in Cennet Yatağı'nda tuttuğu bağda çalışırken, ağa ve ağazâdelerin işçileri ve köylüleri acımasızca ezmelerine tahammül edemez. Yusuf, bu sosyal adaletsizlik karşısında Allah'ın dünyada kurduğu düzeni sorgular. Yazar, Yusuf'un iç monoloğunu: "Ya Allah bu ağaları ve ağazâdeleri fikara yaratsaydı? Öyle ya mademki hepsini Allah yapıyordu...(27)." cümleleriyle yansıtmış olur. Romanda kahramanların Allah inancına ait göstergeler sınırlıdır. Özellikle kadın kahramanlar gerçek hayatta olduğu gibi erkeklerin ihmallerine, haksızlıklarına ve tecavüzlerine maruz kaldıklarında tepkilerini din duygusuna sığınarak dile getirirler. Kaymakam Salahattin Bey'in eşi Şahinde, gece hayatına dalan kocasını mahalleye rezil etmek için gece yarısı kızını ağlatarak uyandırır. Ağlayan kızını susturmak için de yüksek sesle : "Sen ağlama benim babası sağken yetim kalan kızım. Allah bize çektirenlerin

yanına komaz (14)” der. Zengin ve acımasız kötü karakter Hilmi Bey’in eziyetine ve tecavüzüne uğrayan Kübra ve annesi yine aynı şekilde çaresizlikten din duygusuna sığınır. Kübra’nın annesi zaptiye çavuşunun karısıdır. Çilekeş anne, Anadolu’da yaşayan mazlum kadınların simge değeridir. Kadın, Hilmi Bey’in elinden çektiklerini Kaymakam Salahattin Bey’e anlatırken: “Biz ahımızı Allah’a bıraktık o bunları iflah etmez inşallah (61).” ifadelerini kullanır. Sosyal gerçekçi çizgide kaleme alınan romanda Allah’a iman göstergeleri günlük dilde kullanıldığı şekliyle romana yansır. Romanda maşallah (41), Allah aşkına (46, 179, 185), ya Rabbi (75, 181), Allah bilir (138) gibi din diline ait ifadeler geçmektedir.

Günlük diyaloglarda bazen bilinçli bazen de anlık tepkilerin bir ifadesi olarak kullanılan dua ve beddua kalıbındaki cümleler, *Kuyucaklı Yusuf* romanında ara ara geçer. Duaya ait semboller, romanın mahalli ve yerli yanını güçlendirir. Romanın özellikle çok sayıdaki kadın kahramanları, dua ve beddua türündeki göstergeleri sıklıkla kullanırlar. Kadınların çaresiz kaldıkları ve erkeklerin zulmüne uğradıkları anlarda tek sığındıkları alan din duygusudur. Zengin ve acımasız kötü karakter Hilmi Bey’in eziyetine ve tecavüzüne maruz kalan Kübra ve annesi, yine aynı şekilde çaresizlikten din duygusuna sığınır. Çilekeş Kübra ve annesi, Anadolu’da yaşayan mazlum kadınların simge değeridir. Yusuf, Çine’den Edremit’e iş aramaya gelen Kübra ve annesine zeytinlikte iş verince bu kadınların hayır duasını alır (36). Fakat işçi kadınlar, kasabanın zengini Hilmi Bey’in baskıcı tavırlarına maruz kalırlar. Kübra’nın annesi Kaymakam Salahattin Bey’e, Hilmi Bey’in elinden çektiklerini anlatırken ona beddua eder (61) Edebiyat eleştirmeni ve akademisyen İnci Enginün’ün tespitiyle Sabahattin Ali’nin anlatılarında kadınlar, kaderlerini oluşturan çevre şartlarına boyun eğmekten kendilerini kurtaramazlar (Enginün, 2013:314). Romanda dua ve beddua ile ilgili tespit edilen unsurlar şunlardır: İnşallah (41, 185, 173,185), Allah beni affetsin (43), Allah bakilere ömür versin (159), Dilerim seni üzenler iflah olmasınlar inşallah (185), Dualar mırıldanmak (167, 168), Nur içinde yatsın (182), Allah gönüllerine göre versin (138), ya Rabbim sen koru (130)

4.1.2. Peygamber İnancıyla ilgili Din Dili

Kuyucaklı Yusuf romanında Kaymakam Salahattin Bey’in az da olsa dinî bilgisi vardır. Evlatlığı Yusuf’a nasihatlerde bulunurken dinî kıssalardan yararlanır. Okuduğu *Amak-ı Hayat* kitabından yaptığı alıntıda Yusuf’a hayat dersi vermek ister: “Birgün Allah, peygamberleri yanına çağırıp sormuş: ‘Saadet nedir?’ demiş. Her biri kendilerine göre cevap vermişler. Musa: ‘Arz-ı Mev’ud’a gitmektir.’; İsa: ‘Bir yanağına vurana ötekini uzatmaktır.’; Buda: ‘Hayatta hiçbir arzusu olmamaktır.’ yollu şeyler söylemiş. Sıra bizim Muhammed’e (s.a.v.) gelince: ‘Saadet hayatı olduğu gibi kabul etmektir.’ demiş. Ne doğru söz hayatı olduğu gibi kabul etmeli (152).” Salahattin Bey, anlatısında Hz. Muhammed’in (s.a.v.) adını “bizim Muhammed” şeklinde anacak kadar yakışsız bir ifade kullanır. Romanda Anadolu insanının Hz. Muhammed (s.a.v.) sevgisini yansıtan semboller kullanılmıştır. Yusuf, babalığı Salahattin Bey’in arkadaşı Avukat Hulusi Bey’in ziyaretine gittiğinde duvarlarda asılı levhaları görür. Levhada “Ayinedir bu âlem, her şey hak ile kaim/Mir’at-ı Muhammed’den Allah görünür daim (168); Gariki bahri isyanım/Dahilek ya Resulullah (169).” şiiri yazılmıştır. Şiir, Anadolu halkının peygamber sevgisini yansıtmaktadır. Anlatıda Hz. Muhammed’in (s.a.v.) dışında Hz. Musa ve Hz. İsa peygamberlere ve Budizm öğretisinin kurucu Buda’ya atıf yapılmıştır.

4.1.3. Kuran-ı Kerim İnancıyla ilgili Din Dili

Romanda, Anadolu halkının Kuran-ı Kerim inancını yansıtan göstergeler bulunmaktadır. Romanın asıl kahramanları arasında bulunan Kübra, küçük yaşta Kuran-ı Kerim öğrenmek için mahalle mektebine gider (40). Ramazan ayında öğle vakti Kurşunlu Camisinde İbradali Salim Hoca'nın vaazları dinlenir, ikinci mukabeleleri kaçırılmaz, akşamüzeri de gözler ve kulaklar tepeden atılacak topa dikilir (28).

4.1.4. Kader İnancıyla ilgili Din Dili

Kuyucaklı Yusuf romanında trajik olaylar yaşanır. Romanda fatalizme kayan bir kader anlayışının varlığı dikkat çekicidir. Edremit Kaymakamı Salahattin Bey, yakalandığı ağır hastalıktan dolayı yakında ölebileceğini düşünür. Henüz kısmeti çıkmadığı için evlendiremediği kızının geleceğinden kaygılıdır. Bir yandan hastalığın verdiği sıkıntı, bir yandan da gelecek kaygısı onu karamsarlığa iter. Anlatıda Salahattin Bey'in fatalist yaklaşımını yazar-bakış açısıyla okuruz. “*Bunda bir lakaytlıktan ziyade, mukadderata sessiz bir mutavaat vardı. Mademki hiçbir şeyi değiştirmeye iktidarı yoktu, her şey evvelden çizilen bir yolda yürüyecekti, o halde akli başında bir insan, olanları tebessüm ile seyredip sırasını beklemeliydi* (110).” Romanda özellikle kadın kahramanlar, uğradıkları haksızlıklar karşısında kader inancıyla teselli bulurlar. Yine Enginün'ün tespitine göre: “*Sabahattin Ali'nin eserlerinde kadın çok yer tutar. Toplum şartlarına yenik düşen bu kadınlara karşı yazarın büyük bir acıma duygusu hissedilir. Eserlerinde anlattığı kişiler kaderlerini oluşturan çevre şartlarından kurtulamazlar*” (Enginün, 2013:314). Romanda zengin patronların zulmü altında ezilen kadın tiplerini bulunmaktadır. Yusuf, karısı Muazzez'le ciddi sorunlar yaşamaktadır. Kızının kocasıyla sorunlar yaşadığını öğrenen Şahinde, kızına kader inancıyla moral vermeye çalışır. Kızına konuşma arasında: “*Bir şeydir başımıza gelmiş, kader böyleymiş deyip çekeceğiz, herhalde sonunda bir hayır vardır* (184).” der. Romanın ikinci karakterlerinden olan Kübra'nın annesi de diyaloglarında kader inancına gönderme yapar. Kocasının ısrarıyla Çine'den büyük zorluklara katlanarak Edremit'e gelen köylü kadın, Yusuf'a yaşadıkları zor günleri anlatırken şöyle der: “*Yerimizden ayrılmasak başımıza bu işler gelmezdi. Ama ne diyeceksin. Kaderde yazılı imiş. Allah'ın yazdığını kul bozmaz ki. Erkeğim beni alıp buralara gelmek isteyince ben 'gitmem' dedim, ayak diredim. İlle ve lâkin o da erkek, lâfına daha çok karşı koyamazsın ki!* (39).” Sabahattin Ali, romanında kullandığı iki kadın karakterin şahsında, ezilen Anadolu kadınlarının sorunlarını yansıtır. Realist yazar, anlatısının inandırıcılık yönünü güçlendirme ve üslubuna derinlik katmak için kader göstergesinden yararlanır.

4.1.5. Namaz İbadetiyle ilgili Din Dili

Müslüman toplumlarda “namaz, cami ve ezan” sembolik değer taşır. Günde beş vakit camilerde okunan ezan, namaz ibadetiyle ilgili olmakla beraber Müslüman toplumların günlük faaliyetlerinde zaman kavramını da karşılar. *Kuyucaklı Yusuf* romanı Edremit halkının sosyal ve kültürel hayatı üzerine kurgulanmıştır. Dolayısıyla romanda namaz ibadeti ile ilgili unsurlar bulunmaktadır. Gerçek hayatta olduğu gibi romanın kurgu dünyasında: “*Çocukların çoğu oruç tutup namaz kılarlar. Çocuklar geceleri büyüklerle birlikte sokağa çıkar ve onlarla birlikte teravihe giderler* (28).” Romanda mahalle bakkalı Ali'nin yakın arkadaşı Yusuf'la sohbet ederken dükkânın önündeki çeşmeden abdest alan bir ihtiyardan söz edilir (25).

Sabahattin Ali, anlatılarında işitme, dokunma, tatma, koklama ve hissetme gibi duyulara önem veren bir üslup kullanır. Dolayısıyla anlatılarında ayrıntılı tasvirler vardır. Bayramyeri Camisi'nin önünden geçerken içerde aceleyle namaz kılan imam ve kısa fasıllarla secdeye varan cemaatin patırtı seslerini romanında bir ayrıntı olarak sunar (72). Fethi Naci: “*Kuyucaklı Yusuf okuduğum Türk romanları içinde ayrıntılarının en mükemmel, en ustaca kullanıldığı romanlardan biri. Sabahattin Ali'de inanılmaz bir gözlem gücü, inanılmaz bir bellek var*” (Naci, 2012: 231) der. Namazla ilgili din dili, vaka örgüsünün ayrıntılı anlatımına katkı sağlamakla birlikte halkın namazla iç içe geçen sosyal hayatına da ayna tutmaktadır (29, 72, 152, 156, 161, 162, 168).

Romanda başta müezzin Sarı Hafız olmak üzere dinî karakterler pasiftir. Kurşunlu Camisi'nin müezzini Sarı Hafız, her sabah güzel sesiyle ezan ve sala okur. Bu sesler Yusuf'un üzerinde güzel bir sesin yapacağı tesirden başka bir intiba bırakmaz (161). Ezan, romanda daha çok vaktin belirleyici sembolü olarak kullanılır (28, 137, 138, 143, 148, 151, 175, 186). Ezanın Müslüman toplumlar için taşıdığı mistik anlam romana yansımaz.

Sabahattin Ali, romanın inandırıcılık yönünü güçlendirmek için anlatılarında gerçek mekânları ve objeleri kullanır. Edremit halkı, ramazan aylarında öğle vakti Kurşunlu Cami'de İbradali Salim Hoca'nın vaazlarını dinler, ikindi mukabelelerini kaçırmaz, akşamüzeri de gözler ve kulaklar tepeden atılacak topa dikilir (28). Romanda geçen Kurşunlu Camisi ve Bayramyeri Camisi bugün Edremit merkezinde ibadete açık mekânlardır. Yusuf, camileri bir kamera gibi uzaktan seyredir. Hiçbir zaman camilerin mistik atmosferini içerden teneffüs etmez. Çünkü Yusuf'un camiyle, namazla, din ve imanla pek alışverişi yoktur (161). Romanda camiler kısa tasvir cümleleriyle tanıtılır. Yazar, Kurşunlu Camisi'nin nesne değerini iri kubbesi ve daima donuk parlayan ışıltısı ile tasvir eder (19).

4.1.5.1. Cenaze Namazıyla ilgili Din Dili

Kuyucaklı Yusuf romanında vaka, Yusuf'un anne ve babasının şakiler tarafından öldürülme sahnesiyle başlar; karısı Muazzez'in ölümüyle de sona erer. Yusuf'u büyütüp yetiştiren Kaymakam Salahattin Bey de romanın sonlarına doğru ölür. Yusuf'un yakın dostlarının bu trajik sonu, eseri modern tragedyaya yaklaştırır. Romanda “*din ancak bu ölümle ve onun icap ettirdiği birtakım tasarruflarla kendini gösterir*” (Kolcu, 2009:131). Salahattin Bey'in Edremit'teki cenaze merasimi gerçek hayatı yansıtır. Vefat haberini alan yakın çalışma arkadaşı Hasip Efendi, lif ve sabun tedarikinden müezzine haber vermeye kadar her işe koşar (160). Mahallenin gür sesli imamı Sarı Hafız, mahalle camisinden Salahattin Bey'in salasını okur (161). Edremitliler, sevip değer verdikleri Kaymakam'ın cenaze namazını kılmak için camiye gelirler. Cenaze namazına Yusuf da iştirak eder. Kaymakam Salahattin Bey'in cenazesi kabile eşliğinde mezarlığa kadar götürülür (162). Ölümle ilgili din dili, ölüm acısının insan ruhunda uyandırdığı trajik hali yansıtmaktadır.

4.1.6. Oruç İbadetiyle ilgili Din Dili

Kuyucaklı Yusuf romanında olayların bir kısmının Ramazan ayında geçmektedir. Ramazan ayının mistik ve renkli atmosferi romanda açıkça hissedilmektedir. Olayların cereyan ettiği Edremit kasabasında iftar sofraları için özel yemekler hazırlanır, teravih namazları kılınır ve çeşitli eğlenceler düzenlenir. Ramazan

aylarında sosyal hayat canlıdır. Edremit'te, “Çocukların çoğu Ramazan'da oruç tutar, namaz kılarlardı. Sahura kalkmak ayrı bir zevk, öğleye kadar uyumak ve gündüzün biraz da yapma olan bir mahmurlukla, dolaşmak ayrı bir zevkti (28).” Fethi Naci'nin tespitlerine göre “Sabahattin Ali, Edremit'i ele alarak kasaba gerçeğini bütün töresel, ekonomik ve sosyal gerçeğiyle verir” (Naci, 2012:232). Yazar, oruçla ilgili din dilini kasabanın sosyal, kültürel ve ekonomik gerçeklerini yansıtmak için kullanır.

4.1.7. Hac İbadetiyle ilgili Din Dili

Kuyucaklı Yusuf romanında Hac ile ilgili unsurlar ironiktir. Romanın Hacı Etem karakteri hilekâr ve kurnazdır. Etem, henüz dört yaşındayken anne ve babası onu beraberlerinde hacca götürür. Küçük çocuğun adı böylece Edremit sakinleri arasında Hacı Etem olur (32). Cumhuriyet sonrası Türk romanlarında din adamlarına ve dinî sembollere olumsuz bakışı açısını *Kuyucaklı Yusuf* romanında okumak mümkündür.

4.1.8. Tarikat ve Dinî Bayramlarla ilgili Din Dili

Kadirî tarikatı ve Ramazan Bayramı Müslüman Anadolu toplumunun bir realitesidir. Realist roman Anadolu toplumunun sosyal, kültürel ve dini yaşantısını yansıttığı için anlatıda Kadirî tarikatı ve ramazan bayramı geçmektedir. Romanda vaka zamanının bir kısmı Ramazan ayında cereyan etmektedir. Ramazan ayının perşembe akşamları Edremitliler için farklı bir anlam taşır. Sabırsızlıkla Ramazan Bayramı'nı bekleyen çocuklar, gündüzleri oruç tutup öğleye kadar uyur, iftardan sonra dışarı çıkar eğlenirler. Romanda Edremit halkının Ramazan ayına özel yaşantısı din diline ait sembollerle yansıtılır: “*Bilhassa Perşembe akşamlarını sabırsızlıkla beklerlerdi. Bu gece Kadirî Tekkesinde zikir olduğu için, çocuklar tekkenin etrafında dizilirler, içeri girenleri, bilhassa kadınları seyredeler, sonra da birbirlerini ite kaka pencerelere yavaşarak hünküren dervişlere bakarlardı.*” (28, 29) Dinî bayramlar *Kuyucaklı Yusuf* romanının merkezi mekânı Edremit'te çok canlı ve coşkulu geçer. “*Bu küçük şehrin yeknesaklığını değiştiren ender hadiselerden biri de bayramlardır. Hele Ramazan Bayramı, bir aylık bekleyiş ve hazırlıktan sonra geldiği için nispeten coşkun olurdu (28).*” Şehrin özellikle çocuklara hitap eden bayram alanında toplanan Edremitliler, burada güzel vakit geçirir ve eğlenirler. Romanın en kritik olayı da bayram alanında cereyan eder. Romanın başkahramanı Yusuf, bayram sabahı, arkadaşı Ali ve Muazzez'le birlikte bayram yerine eğlenmeye gider. Bayram alanında fabrikatör Hilmi Bey'in hovarda ve kumarbaz oğlu Şakir, kaymakamın kızı Muazzez'i taciz eder. Sevdiği kıza yapılan bu hakarete dayanamayan Yusuf, Şakir'e yumruk atar (32). Züppe ve sarhoş Şakir, içkinin de tesiriyle Muazzez'i kendisine karı yapmaya ant içer. Şakir, Yusuf gibi öksüz bir köylü çocuğundan dayak yediği için ona çok kinlenir. Ondaki intikam almanın planlarını yapar. Ramazan Bayramında iki genç arasında yaşanan bu trajik olay aslında Edremit halkı arasındaki sınıf farklılıklarına işaret eder.

4.1.9. Tekkelerle ilgili Din Dili

Tekke ve zaviyeler Osmanlı halkının dinî hayatında bir realitedir. Romanda tekke sembolü geçmektedir. Edremit'in muhafazakâr halkı perşembe akşamları zikir çekmek için Kadirî tekkesinde buluşurlar (28,29). Romanda tekke sakinlerinin zikir sırasındaki trajikomik hali yazar anlatıcı bakış açısıyla sahnelenir. Din diline ait göndermelerde tekke ve zaviyelerin yozlaştığı anlaşılmaktadır. Yazarın kullandığı

ironik üslup, anlatma zamanının vaka zamanı üzerinde baskın olduğunu göstermektedir. Romanın vaka zamanı 1903 ve Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılları arasındadır. Tekkelerin 30 Kasım 1925'te kapatıldığı dikkate alınırsa romanın realist yanı ortaya çıkmaktadır.

4.1.10. Giyim Kuşamla ilgili Din Dili

Romanda kullanılan din diline göre Edremit halkı İslâmî geleneklere göre giyinmektedir (29, 86, 71). Kadın kahramanların bir kısmı başörtülüdür. Roman, kahramanların fiziki tasvirlerine bakan yönüyle realisttir. Bakkal Ali'nin anneannesi, damadının önüne başörtüsüz çıkmaz (71). İhsan'ın düğününde “*Hepsinin başları hacı yazmasıyla örtülü kadınlar avlunun kenarında sıralanmış oturmuşlardı, ev halkından bir kısmı ile samimi ve teklifsiz misafirler yukarı kata çıkan merdivene dizilip aşağı seyrediyorlardı*” (86). Yusuf sevdalısı Muazzez'i kaçıtırken genç kız, telaşından başörtüsünü ve yeldirmesini yanına almayı unuttur (130).

4.1.11. Günahla ilgili Din Dili

Dinin yasakladığı eylemleri yapmanın karşılığı olarak kullandığımız günah göstergesi *Kuyucaklı Yusuf* romanında anlam genişlemesine uğrar. Romanın başkahramanı Yusuf'un manevi babası Kaymakam Salahattin Bey, güngörmüş ve hayatın çeşit çeşit zevklerini tatmış renkli bir karakterdir. “*Bekârlığında fırsat düşüğe gönül eğlendirmekten geri kalmamış, bazen bir Ermeni hizmetçi ile bazen bir zaptiyenin dul karısı ile de olsa, tatlı günahlar işlemiş (tir)*” (109). Günah sembolü, Çineli Kübra'nın annesinin kendisiyle ilgili anlattığı bir olayda da geçer. Fabrikatör Hilmi'nin yanında işçi olarak çalışan Hacı Etem, köylü kadından Yusuf'un Kübra'nın namusunu kirlettiğini mahalleye yaymasını ister. Aslında bu namussuzluğu yapan kişiler kasabanın zengini Fabrikatör Hilmi'yle oğlu Şakir'dir. Kübra, Yusuf aleyhinde çevrilecek bu kirliliği duyunca annesini günaha girmemesi için uyarır (43). Günah konusu, Kaymakam Salahattin Bey ve evlatlığı Yusuf arasında da geçer. Salahattin Bey, Yusuf'a nikâhı kıydıktan sonra Edremit'e geri dönebileceğini, bunun ayıp ve günah olmadığını söyler (141). İslâm inancına ait sembollerin retorik amaçlı kullanıldığı romanda günah göstergesinin de anlam derinliği yoktur.

4.1.12. Nikâhla ilgili Din Dili

Kuyucaklı Yusuf romanında, nikâh unsuru birkaç yerde geçmektedir. Yusuf, evlatlık olarak geldiği Kaymakam Salahattin Bey'in evinde Muazzez'e karşı duygusal bir yakınlık hisseder. Muazzez bu arada fabrikatör Hilmi'nin ahlâksız oğluyla yakınlaşmıştır. Sevgilisinin başkalarına yâr olacağından endişe eden Yusuf, Muazzez'i Burhaniye'ye kaçıtır. İki sevgili yol üzerindeki bir köyde nikâhlanırlar. Yusuf, babalığı Salahattin Bey'e İsmail adındaki köylü bir genci göndererek kızının iyi olduğunu haber verir. Korku ve panik içinde olan baba, gelen köylü gence çocuklarının durumunu sorar. Köylü İsmail'in nikâhla ilgili din dilini kullanarak yaptığı açıklamalar Salahattin Bey'i rahatlatır: “*Bizim imam bu sabah nikâhlarını kıydı. Ellerinden öperler. Bunu deyivermek için beni buraya saldılar*” (137). Şeref ve itibarını düşünen Kaymakam Salahattin Bey, Burhaniye'ye giderek Yusuf'tan Muazzez'i Edremit'e geri getirmesini ister. Yusuf, Edremit halkının onlara kötü gözlerle bakacağını düşündüğü için bu teklifi kabul etmez. Salahattin Bey evlatlığı Yusuf'a: “*Ne gözle bakacaklarmış? Siz nikâhlı değil misiniz? Ayıp mı, günah mı bu?*”

Ben razı olduktan sonra kimseye laf düşmez (141).” diyerek onu Edremit’e dönmeye ikna eder. Yusuf, Muazzez’i nikâhına aldığı için mahalle sakinlerinin artık kendisine kötü gözle bakmayacağına ikna olur ve Edremit’e geri döner. Romanın bu sahnesinde Müslüman Türk halkının nikâh inancına verdiği önem açıkça görülmektedir.

4.1.13. Yeminle ilgili Din Dili

Kuyucaklı Yusuf romanı kurmaca olmasına rağmen hayatın kendisidir. Pratik dilde karşılaştığımız “yemin ederim”, “dinim hakkı için”, “şart olsun” gibi söz öbekleri kurmacada geçmektedir. Yusuf, çocukluk aşkı Muazzez’i kaçıtır. Tahtalıköyü’nde nikâhlanan gençler birkaç gün burada saklanırlar. Bu arada Kaymakam Salahattin Bey kızını aramaktadır. Yusuf, kederli babanın kızını merak etmemesi için kasabaya İsmail’i gönderir. Köylü genç, Salahattin Bey’e kızının Yusuf’la nikâhlandığını ve mutlu olduğunu söyler. Kaymakam Salahattin Bey, İsmail’i dinledikten sonra biraz olsun rahatlar. Kederli baba, karşısına aldığı köylü gence, Edremit’e dönmezlerse hem Muazzez’in hem Yusuf’un perişan olacaklarını, ikisinin de ellerinden bir iş gelmediğini, Yusuf’un zaten yabancı olmadığını ve kendisinin bu nikâhı istediğini “şart olsun” ve “dinim hakkı için” gibi yeminlerle anlatır (138).

4.1.14. Alevilikle ilgili Din Dili

Müslüman Türk toplumunun Alevilik gerçeği romanda geçmektedir. Alevilere ve Alevî köylerine olumlu bir bakış açısı vardır. Romanın başkahramanı Yusuf, Kaymakam Salahattin Bey’in kızını Edremit’ten Burhaniye’nin köylerine kaçıtır. Salahattin Bey, kızının izini sürerken yol üzerindeki bir Alevî köyüne misafir olur. Romanda bu Alevî köyünde yaşayan insanlardan övgüyle söz edilir (138, 139). Aleviler genç âşıklara yardımcı olurlar.

4.1.15. Hurafelerle ilgili Din Dili

Sabahattin Ali, hurafe inançları hem eserlerini daha gerçekçi kılmak hem de hurafe inançların toplumun ve kişinin hayatındaki bozucu tesirini vurgulamak için sık sık kullanır. (Baykan, 2005:297) Romanda muskanın uğur getireceğine inanan tipler vardır. Kübra’nın annesi bu tiplerden biridir. Temizlikçi kadın, Yusuf’a mazisini anlatırken serseri kocasının kızının boynundaki muskayı alıp kayıplara karıştığını söyler. Saf ve cahil Kadın, muskanın kendisine uğur getireceğine ve kocasının bu muska sayesinde birgün mutlaka eve döneceğine inanır (41).

4.2. Hristiyanlık ve Yahudilikle ilgili Din Dili

Kuyucaklı Yusuf romanında Hristiyanlık ve Yahudilikle ilgili din dili, Kaymakam Salahattin Bey’in evlatlığı Yusuf’a anlattığı bir anekdotta geçmektedir: “*Birgün Allah, peygamberleri yanına çağırıp sormuş: ‘Saadet nedir?’ demiş. Her biri kendilerine göre cevap vermişler. Musa: ‘Arz-ı Mev’ud’a gitmektir’; İsa: ‘Bir yanağına vurana ötekini uzatmaktır...’(152).*” Kaymakam Salahattin Bey, eksik ve yanlış dinî bilgisiyle Hz. Muhammed (s.a.v.) ve diğer peygamberler arasındaki farkı ve mutluluğa giden yolu tanımlamak istemiştir. Romanda Hristiyanlık ve Yahudilik ile ilgili din dili, İslâm medeniyetinin farklı medeniyetlerle olan ilişkisini göstermektedir. Romanda vaka örgüsü ağırlıklı olarak Müslümanların yaşadığı

taşrada geçer. Dolayısıyla farklı medeniyetlere ait din dili, reel hayata uygun olarak sınırlı kullanılır.

4.3. Buda ile ilgili Din Dili

İnanç diline ait Buda sembolü romanın bir yerinde kullanılmıştır: Kaymakam Salahattin Bey'in Yusuf'a anlattığı hikâyeye göre Allah, birgün peygamberleri çağırarak saadetin ne olduğunu sormuştur. Budist felsefesinin kurucusu Buda'nın verdiği cevap kısa ve anlamlıdır: *"Hayatta hiçbir arzusu olmamaktır... (152)"* Salahattin Bey'in anlatısında Buda, bir peygamber olarak gösterilmiştir. Buda'nın saadetle ilgili verdiği cevap Budizm öğretisini özetlemektedir.

4.4. Romanda Din ve İnanç Duygusu

Romanın başkahramanı Kuyucaklı Yusuf'un dinî yanı zayıftır. Romanda geçen ifadeyle dinle, imanla, namazla ve camiyle pek de alışverişi yoktur (161). Yusuf'un savruk din duygusu ve inanca dair şüpheleri romanın farklı bölümlerinde görülmektedir.

Yusuf, babalığı Kaymakam Salahattin Bey'in Cennet Yatağı'nda tuttuğu bağda çalışırken kasabanın yalana, iftiraya ve zorbalığa dayalı sosyal hayatını yakından tanır. Zengin toprak ağalarının işçi sınıfını ezdiği kasabada adaletsiz bir sömürü düzeni vardır. İşçi Yusuf, patronların sebep olduğu sosyal adaletsizliğin kaynağını bir yerde dine bağlar. Yazar, inanç bunalımı yaşayan Yusuf'un iç dünyasını hâkim bakış açısıyla şöyle aktarır: *"Allah bir kere onları fıkara yaratmıştır, bunda kimsenin kabahati yoktur, fakat onlar böyle yaratılmışlar diye niçin tepelerine binmeli; onları adam yerine koymaktan niçin çekinmeliydi? Ya Allah bu ağaları ve ağazâdeleri de fukara yaratsaydı? Öyle ya mademki hepsini Allah yapıyordu. O zaman da kendilerine aynı muamelenin yapılmasını isteyecekler miydi (27)?"* Fakirliğin bir yazgı olduğuna inanan Yusuf: *"Öyle ya mademki hepsini Allah yapıyordu"* ifadeleriyle inanç bunalımını açıkça ortaya koyar. Yazar, romanın farklı bir bölümünde Yusuf'un inanca dair tereddütlerini şu cümlelerle yansıtır: *"Allah hakkındaki düşüncesi pek ileri gitmiyor, onu her istediğini yapan korkunç bir şey olarak tasavvur ediyordu ve şimdilik onun pek dehşetli olduğu söylenen, gazabını ayaklandırarak bir şey yapmadığını bildiği için, kendisinden korkmak ihtiyacını da duymuyordu (27)." Yusuf'un tereddütlü imanı, babalığının ölümünden sonra daha belirgin hale gelir. Ölen babalığı için verilen sala ve sonrasında kılınan cenaze namazı Yusuf'un iç dünyasında dine dair hiçbir şey uyandırmaz. Anlatının bu sahnesinde şu ifadeler geçer: *"Yusuf'un camiyle, namazla, din ve imanla pek alışverişi yoktu. Hele babası, Şahinde'nin tabiriyle kızıl gâvurdu. Fakat minareden kopup bütün o meydandaki insanların yüreklerine bir kanca gibi takılan bu feryat onu kendinden geçirdi. Bu sesle dinin bir alakası yoktu. Böyle olması Sarı Hafız da, pek dinî bütün olmadığını bildiği ve cami de ancak bayramdan bayrama gördüğü Salahattin Bey için, bu kadar candan haykırmazdı. Burada Allah filan yoktu, ölen bir insana, bütün dehşetiyle duyan bir insanın hitabı vardı (161)." Anlatıda kullanılan din diline göre Kaymakam Salahattin Bey'in de dinî yanı zayıftır. Deneyimli bir taşra bürokrati olan Salahattin Bey, kalp hastalığına yakalanınca ölüm korkusuna kapılır. Bu korku psikolojisi onu kadercı bir anlayışa götürür. Ona göre ölümü değiştirmenin imkânı yoktur. Huzurlu yaşayabilmek için hayatı olduğu gibi kabul etmek gerektir. Vakti zamanı geldiğinde her olayın meydana geleceğine inanan Salahattin Bey, akıllı bir insanın yıkıcı olayları gülümseyerek ve tahammülle**

karşılmasını ister (123,170). Salahattin Bey'in ölümü, Yusuf'un iç dünyasını sarsar. Camiden ve dinden uzak olmasına rağmen cenaze namazına iştirak etmeyi ihmal etmez (168). Yazar, Salahattin Bey'in cenaze merasimini anlattığı bölümde (168) ana temanın dışına çıkarak Yusuf'un din duygusunu tahlil eder. Yusuf, İmam Sarı Hafız'ın güzel sesiyle okuduğu sala ve ezanları dinlerken duygusuzdur. Ezan ve sala onun üzerinde güzel bir sesin yapacağı tesirden başka bir intiba bırakmaz. Kendi iç dünyasında da gelgitler yaşayan Sabahattin Ali'nin psikanaliz gerçekleri Yusuf'un ruh dünyasıyla örtüşmektedir. Yusuf'un dine bakış açısıyla Marksist yazar Sabahattin Ali'nin dine bakış açısı örtüşmektedir. Realist roman, Sabahattin Ali'nin tereddütlü dinî hayatından ve ideolojisinden izler taşımaktadır. Sabahattin Ali reel kaynaklara göre sosyalist ve sol ideolojinin savunucusudur (Yalçın, 2012:19). Dini değerlere karşı mesafeli hatta karşıdır. Eleştirmen Tahir Alangu, *Kuyucaklı Yusuf* ve yazar Sabahattin Ali hakkında şu tespitlerde bulunur: “*Burada düşlerine bağlı duygulu yönü ile düşüncelerinden gelen gerçekçilik anlayışı bütün roman boyunca iç içe gelişir. Nazilli'nin Kuyucak köyünde başlayıp hikâyelerine has bir çabuklukla gelişen asıl olayları Edremit'te geçen bu roman dokusunda yazarın çocukluk, ilk gençliğinin geçtiği bu çevrelerden gelen manzaralar, hayata ait bir sürü ayrıntılar aslında yaşanmış kişiler yer almaktadır*” (Alangu, 1968: 178). Realist roman, Sabahattin Ali'nin çocukluk hayatından izler taşımakla birlikte tereddütlü din duygusunu da yansıtır. Romanda kahramanların din duygusu örf ve âdetlere göre şekillenmiştir. Din diline ait semboller, mistik duyguları çağrıştıran derin bir göndermede bulunmaz.

Sonuç

Kuyucaklı Yusuf romanının popüleritesi vaka örgüsünün realitesi ve üslubuyla yakından ilgilidir. Romanda kullanılan din dili, romanın realist ve estetik yönünü güçlendirmiştir. Romanda vaka örgüsü Müslüman kahramanların sosyal ve bireysel ilişkileri üzerine kurgulanmıştır. Dolayısıyla İslâm dinine ait unsurlar, romanın üslubuna hâkimdir. Anlatıda Hristiyanlık, Yahudilik ve Buda teolojileriyle ilgili semboller de bulunmaktadır. Farklı medeniyetlere ait din dili, üslup zenginliğine katkı sağlamıştır.

Bir edebî tür olarak romanın ana malzemesi, retoriğe bağlı sanatlı ve estetik dildir. Sosyoloji gibi insan ve toplum hayatından beslenen roman, özellikle dinî sembollerin de içinde bulunduğu edebî dille duygu, düşünce ve olgu aktarımını sağlar. *Kuyucaklı Yusuf* romanında elde edilen bulgular, edebiyatın sosyoloji, psikoloji, tarih ve halk bilimi gibi farklı disiplinlerle yakın ilişkisini ortaya çıkarır.

Romanın anlatma zamanı (1937) laik kültür politikasının Türk edebiyatını etkisi altına aldığı dönemdir. Vaka zamanı ise İslâmî geleneklerin halen sosyal hayata hâkim olduğu II. Meşrutiyet öncesinden seferberlik yıllarına kadar geçen dönemdir (1903-1914). Romanda kullanılan din dili, anlatma zamanının vaka zamanına hâkim oluşunu göstermektedir. Çünkü din diline ait dua, ezan, namaz, cami, günah, yemin gibi unsurlar anlam derinliği taşımazlar. Ayrıca kahramanların savruk din duygusu ve inanca aykırı üslupları da anlatma zamanının vaka zamanına hâkim olduğu tezini desteklemektedir.

Anlam derinliğinin kaybolduğu dinî göstergelere bakıldığında Edremit özelinde, bütün Anadolu'da din duygusunun derinden sarsıldığı ve dağılma noktasına geldiği anlaşılmaktadır.

Din dili, mekân tasvirlerinde, kahramanlar arasında gelişen diyaloglarda ve olaylar arasındaki geçişi sağlayan bölümlerde kullanılır. Marksist yazar, anlatısında İstanbul sınırları dışında sosyal ve kültürel hayatı; zengin ve fakir; işçi ve patron; köylü ve eşraf; yöneten ve yönetilen ilişkisini reel bir üslupla yansıtmaya çalışır. Bu yönüyle anlatı, Edremit ve civar kasabalarına tutulan bir ayna gibidir.

Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf* romanıyla Türk romanını gözlemci gerçekçilikten toplumsal gerçekliliğe doğru geliştirmiştir. Yazar, romanında Yusuf ve Muazzez aşkının çok ötesinde dönemin yozlaşan devlet bürokrasisini, sosyal adaletsizliklerini ve sınıf çatışmalarını anlatmaktadır. Din dili, romandaki sosyal içerikli mesajların inandırıcılık yönüne katkı sağlamıştır. Çünkü din dili, Türk toplumunun bir realitesidir. Okuyucu, din diliyle karşılaştıkça anlatıda kendisini hissetmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kaleme alınan Kuyucaklı Yusuf romanı, halen geniş bir okuyucu kitlesine ulaşıyorsa din dilinin bu başarıda çok önemli bir katkısı bulunmaktadır.

Kaynaklar

Alangu, Tahir (1968). *Cumhuriyet Sonrası Hikâye ve Roman 1919-1920*. C.I, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Atasagun, Galip (1996), *İlahi Dinlerde Dinî semboller*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.

Başgil, Ali Fuad (1979). *Din ve Laiklik*, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Baykan, Ali (2005). *Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann'ın Eserlerinde Sosyokültürel Olgu ve İletişim Çatışması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara

Bergson, Hengri (1962). *Ahlak ile Dinin Kaynağı*, çev. Mehmet Karasan, Ankara: MEB Yayınları.

Cevzici, Ahmet (2000). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Çağlayan, Harun (2014). “Rasyonalizm Bağlamında Dilbilim ve Din Dili İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi*. S.58, 41-58.

Çetişli, İsmail (2011). *Edebiyat Sanatı ve Bilim*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Enginün, İnci (2013). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Eyüpoğlu, İsmail Zeki (1987). *Anadolu İnançları, Anadolu Mitolojisi, İnanç Söylence Bağlantısı*, İstanbul: Geçit Kitapevi.

Hasanov, Behram (2014). “Clifford Geertz’e Göre Kültürel Bir Sistem Olarak Din”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.1, S.2, 79-96.

Güven, Mustafa (2012). “Kültürün Bir unsuru Olarak Din”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.I, S.1, 933-948.

Kazan, Ramazan (2005). *Edebî Üslup Açısından Hadis Metinleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta

Koç, Turan (1998). *Din Dili*, İstanbul: İz Yayınları.

- Kolcu, Ali İhsan (2009). *Cumhuriyet Edebiyatı II, Hikâye ve Roman*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kottak, Congard Philip (2002). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bakış*, çev. Serpil Altınok vd., Ankara: Ütopya Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (1991). *Sabahattin Ali-İnsan ve Eser*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.
- Mardin, Şerif (1993). *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, Berna (2012). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, Fethi (2012). *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sabahattin Ali (1937). *Kuyucaklı Yusuf*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sağlam, M.Halil (2016), *Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1934-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Diyarbakır.
- Şahin, Mehmet, Cem (2016). “Antropoloji ve Din: Tarihsel ve Kuramsal Temeler”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Ağustos, 452-473.
- Temren, Belkıs (1998). “Din Antropolojisi Açısından İnanç ve Din Olgusuna İlişkin Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C. 38, S.1-2, 301-311.
- Tümer, Günay (1987). “Çeşitli Yönleriyle Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.28, 213-266.
- Yalçın, Alemdar (2012). *Siyasal ve Sosyal Değişimler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.